

WINTER VARIATIONS OF ACTION MODELS FOR A LITERARY MOTIVE IN PRESCHOOL AGE

ZIMNÉ VARIÁCIE AKČNÝCH MODELOV NA LITERÁRNY MOTÍV V PREDŠKOLSKOM VEKU

Doc. PaedDr. PhD. Zuzana Chanasová

Katolícka univerzita v Ružomberku, Slovensko

ABSTRACT

The aim of the paper is to present action models implemented by children of preschool age, which were created within the project KEGA 002KU-4/2019 Embodied experience with the use of art action implemented at the Faculty of Education of the Catholic University in Ružomberok. We present theoretical starting points such as: action art, artistic expression of a preschool child and work with a literary motif. The main contribution of the paper is the photographic material of winter variations of the mentioned children's art performances.

Key words: action art, preschool child, artistic expression, literary motif

ABSTRAKT

Cieľom príspevku je prezentovať akčné modely realizované deťmi predškolského veku, ktoré vznikli v rámci projektu *KEGA 002KU-4/2019 Stelesnená skúsenosť s využitím art action* realizovanom na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Prezentujeme teoretické východiská ako sú: akčné umenie, výtvarný prejav dieťaťa predškolského veku a práca s literárnym motívom. Hlavným prínosom príspevku je fotografický materiál zimných variácií spomínaných detských výtvarných výstupov.

Kľúčové slová: akčné umenie, dieťa predškolského veku, výtvarný prejav, literárny motív

ÚVOD

Vo výtvarných prejavoch predškoláka, ktoré sú často veľmi individuálne prevažuje vysoká miera kreativity. Pre tých, ktorí s nimi v tejto oblasti pracujú je veľmi dôležité, aby im vytvárali priestor na umelecké vyjadrenie koncipovaním vhodného prostredia, ponúkaním zaujímavého materiálu, či poskytovaním vhodných podnetov (Šulová, 2019).

V našom príspevku prezentujeme jednu z možností podnetnej výtvarnej činnosti pre dieťa predškolského, ktorej sa venujeme v rámci projektu *KEGA 002KU-4/2019 Stelesnená skúsenosť s využitím art action* realizovanom na Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Cieľom príspevku je prezentovať tvorbu zimných akčných modelov vznikajúcich na základe literárnej predlohy, ktoré vytvárali deti predškolského veku. Po teoretickom exkurze prezentujúcom akčné umenie, detský výtvarný prejav vychádzajúci z hry a potreby socializácie u dieťaťa, príspevok prezentuje fotografický materiál vzniknutej tvorby detí.

AKČNÉ UMENIE

"Umenie čerpá z hry jej schopnosť vtiahnuť do situácie, zainteresovať diváka do diania bez ohľadu na nutnosť sledovať výsledok. Poskytnúť v reálnom čase a priestore možnosť momentu radosti alebo spontánneho uvažovanie. Umenie nie je iba hrou a hra nie je iba umením. Umelecká akcia často odkazuje k hlbším metaforickým a alegorickým situáciám sprostredkujúcim skutočnosť, ktoré možno v rámci hry zažiť. Hra vytrháva zo všeobecnosti, ale umožňuje ju plne realizovať" (Kralovič, 2014, s. 166).

Z akcie, ktoré prebieha v priestore sa vytvárajú určité obrazy, často stvárňujúce realitu (Geržová & Hrubaničová, 1998). Samotná akcia je úzko prepojená s vekom, skúsenosťami aktéra, jeho aktuálnym prežívaním a pod. (Chanasová, 2021). Akcia môže mať formu:

- rituálu maľby - akčná maľba alebo body-art,
- spektakulárnej akcie - performancie,
- minimalistickej akcie - event,
- skupinového konania a prežívania performeristu a zúčastneného publika - *happening* (Štofko, 2007).

„Akcia je formálnou umeleckou metódou, ktorá zvýrazňuje tvorivý proces spojený s uskutočňovaním alebo predvádzaním akcie/udalosti na úkor konečného tvorivého produktu” (Biarincová, 2020, s. 42). Podstatou akčnej udalosti je živý proces, ktorý dáva do pohybu: vnímanie, emócie, imagináciu, myslenie. (Štofko, 2007, s. 15) Tento druh umenia pracuje so živým predvádzaním reálneho deja vo vymedzenom časovom úseku. Umelec sa v akčnej tvorbe prezentuje ako hlavný aktér a umelecké médium (Valachová 2019).

V akčnom umení je len málo akcií, ktoré aspoň trochu nesúvisia s prírodnými elementmi. V našom stredoeurópskom prostredí land-art je označovaný v širokom slova zmysle ako akákoľvek akcia, či inštalácia pracujúca s prírodnými elementmi, alebo realizovaná v prírodnom prostredí. Takto chápaný land-art, v ktorom je prítomný akčný prvok zaradujeme do kontextu akčného umenia (Morganová, 1999).

VÝTVARNÝ PREJAV, HRA A SOCIALIZÁCIA

V predškolskom období dieťa fascinuje akýkoľvek výtvarný materiál. Dokáže sa hrať s plastelínou, kôstkami, kamienkami, látkou, korálkami. „Je stále akoby okúzlené rôznymi tvarmi, ktoré rado napodobňuje, zvlášť zapojením hmatu (plastelína, hrnčiarska hlina)” (Šulová, 2019, s. 67).

V rámci vývoja myslenia zaraduje Valachová (2010) vek od 2 - 7 rokov do obdobia predoperačného myslenia, kde dieťa koná impulzívne, učí sa na základe experimentovania a skúsenosti. V rámci výtvarného prejavu hovorí o období spontánnej obsahovej kresby - obdobie naivného realizmu. „Pri hre, pomocou ktorej rozkladá a modifikuje tvary, začína dieťa pociťovať proporčné vzťahy a podlieha tak zákonu proporcionálnosti. Kresba sa stáva komunikatívnou” (Valachová, 2010, s. 91).

V súvislosti s hrou, ide predovšetkým o hry:

- *inštinktívne* - nepodmienené, reflexné ako: experimentačné (ťahanie, hryzenie a pod.), lokomočné (skákanie, pobiehanie a pod.), lovecké (naháňanie, vyskakovanie na niekoho a pod.), agresívne a obranné (bojové zápasenie a pod.), zberateľské (zbieranie lesklých predmetov, kamienkov a pod.);

- *senzomotorické* - dotykové a haptické (uchopovanie predmetov, trhanie), motorické (hádzanie a vrhanie, lezenie na stromy), sluchové (bubnovanie, trúbenie, zvonenie), zrakové (hry so svetlom, s farebnými predmetmi a pod.);
- *intelektuálne* - funkčné (hojdanie na koníkovi, prelievanie vody, hrabanie tunelov), námetové (na lekára, na psa, na koňa), nápodobivé (umývanie riadu, utieranie prachu a pod.), konštrukčné (stavanie, vystrihovanie, rezanie), hlavolamové a skladacie (skladanie obrázkov, kociek, skriniek a pod.), kombinačné (šach, krížovky, rébusy a pod.);
- *kolektívne ako súťaživé* (s loptou, ľahko atletické, strieľanie do terča), rodinné (hra na ocka a mamku, na domov a pod.), stolné (karty, pexeso a pod.), spolkové (hry na turnaje, na kluby, na školu, tábory, dramatické a pod.) (Príhoda 1977).

V procese akčného umenia, pri tvorivej činnosti nastáva prelínanie hry a výtvarnej tvorby. Do kreatívneho procesu vstupujú viaceré typy hier. Deti po vstupe do terénu, prírody radi skáču, behajú, majú potrebu sa vecí dotýkať, liezť na predmety, stromy, kamene. Na základe podnetu vyplývajúceho z literárneho motívu postupne prechádzajú do intelektuálnych hier, ktoré sa realizujú predovšetkým v dvojiciach, či skupinkách. Dieťa potrebuje rovesníkov, pričom hry prechádzajú z paralelných ku kooperatívnym. „Vo vrstovnickej skupine si dieťa skúša mimo rodinu to, čo v rodine odpozorovalo, skúša si rôzne role, rôzne formy správania a eviduje reakcie okolia naň. Učí sa ich modifikovať” (Šulová, 2019, s.74).

Akčná tvorba ponúka priestor na socializáciu dieťaťa, ktorá je pre predškolský vek typická v troch rovinách. U dieťaťa predškolského veku:

- *sa vyvíja sociálna reaktivita* - toto obdobie poskytuje dieťaťu vzťahy na rôznych úrovniach - s rovesníkmi, s rodičmi, širšou rodinou, cudzími dospelými, čo spôsobuje, že sa dieťaťu vytvárajú možnosti k precvičovaniu, ako aj vytváraniu kvalitnejších a hlbších vzťahov;
- *dochádza k vývoju sociálnych kontrol* - prebieha proces prijímania noriem - spoločensky žiaduceho správania, ktorých interiorizácia nastáva približne v treťom roku života dieťaťa;
- *nastáva osvojovanie sociálnych rolí* - deje sa to vo vnútri rodiny, ako aj mimo nej. Prvými krokmi k osvojovaniu týchto rolí sú hry napr. s bábikami a pod. pričom v predškolskom veku už je dieťa schopné samé popísať niekoľko rolí a toto vedomie je významným krokom v procese formovania vlastnej identity (Šulová 2019)

Keďže v akčnom umení niekedy ide o event, v zmysle akcie, ktorá sa realizuje v súkromí a nevyžaduje prítomnosť divákov (Kaščáková 2019), jednou z možností ako pracovať s art action je práca v teréne/krajine, v ktorej sme na základe literárneho podnetu pracovali s deťmi predškolského veku. Krajina tak v akčnom umení nadobúda svoje miesto a hodnotu. Ak sa k tomu pridá nejaký pohyb, alebo gesto, vznikajú zaujímavé výtvarné artefakty „V akčnom umení je možné vnímať telo, ktoré existuje a pohybuje sa v rôznorodo charakteristickom priestore. Nakoľko akčné umenie možno primárne považovať za vizuálne umenie, v ktorom sa využíva vytvorenie dojmu akcie v priestore bežných prvkov, pohyb môže byť súčasťou kompozície. S akýmkoľvek pohybom priestor (o)žije” (Kováčová, 2020, s. 293).

LITERÁRNY MOTÍV A AKČNÁ TVORBA DETÍ

„Spontánne kresliace dieťa sa postupne dostáva k zobrazovaniu určitej situácie, deja. K situačnej kresbe sa dieťa dostáva na základe kompozičných schopností. Do plošných útvarov vkladá ďalšie schémy, hlavne ľudské postavy, a tak sa dostáva k vyjadreniu a znázorneniu deja. Detská kresba ožije a stáva sa z nej rozprávka.“ (Valachová, 2020, s. 93) V našom projekte sme sa zaoberali tvorbou situačných- akčných modelov, ktoré deti predškolského veku vytvárali na základe literárneho podnetu. Tieto akčné modely mali prvky akcie zanechávajúcej výtvarnú stopu. Celé to deti vnímali ako hru, ktorá je pre výtvarný prejav daného obdobia charakteristická. „Na začiatku je to skôr hra s vynikajúcou stopou, neskôr by sa to dalo prirovnať k divadelnej hre, v ktorej si vytvára dieťa - dramatik aj svojich hercov a rekvizity, scenár a dialóg, dá sa povedať - všetko“ (Uždil 2002, s.103).

V našom spracovaní krajina, dvor, ale aj práca s telom za pomoci slnka vytvorili základnú podstatu akcie viažucej sa na literárny námet *Snehuliacke ostrovy* (Uličiansky, 1990), ktorý bol deťom známy. V príspevku prezentujeme zinné modely na literárne texty, ktoré si deti k tvorbe zvolili. Pracovali sme s tromi deťmi vo veku 3, 4 a 5 rokov. Doma sme si s deťmi prečítali rozprávku z knihy a počas dňa deti v zasneženom teréne tvorili.

AKČNÁ TVORBA 1

Prvá tvorba je realizovaná dieťaťom vo veku päť rokov, ktoré sa hralo s tieňom a prelínaním zasneženej a roztopenej časti zeme. Námetom bol príbeh *Zákaz stavania snehuliakov*. V príbehu si deti stavajú snehuliakov, no keď deti ráno prídu, snehuliaci tam nie sú, zmizli. Detektív vypátra, že snehuliakom sa nepáči zašpinená krajina a odlietajú v noci preč do *čistých krajín* ako sťahovaví vtáci na juh. Deti v príbehu to motivuje k tomu, aby prosili dospelých, aby bol všade čistý vzduch a čistý sneh.

Z komentára dieťaťa vieme, že zobrazovalo okamih, kedy snehuliaci odchádzali a mizli. Tieň zobrazoval odlietanie snehuliaka. Zasnežená a zablatená plocha predstavovala prelínanie dvoch svetov snehuliakov, čistého a špinavého, čo vidíme na fotografiách č.1 - 6. Dieťa si niekoľkokrát znázorňovalo dej.

Obr. 1 - 6: Akčná tvorba s dvomi plochami a tieňom (zdroj - vlastné spracovanie)

AKČNÁ TVORBA 2

V druhej akčnej tvorbe tvorili tri deti vo veku 3,4 a 5 rokov. Námetom bol príbeh *Snehuliak na streche* z knihy *Snehuliacke ostrovy* od Jána Uličianskeho (1990).

Obr. 7 -11: Akčná tvorba so snehom (zdroj : vlastné spracovanie)

V príbehu veľmi veľa nasneží a pán Snehovič, ktorý býval v dome s rovnou strechou sa bál, že mu sneh zničí strechu. Vyšiel na ňu a nie aby sneh zhodil zo strechy, ale urobil z neho veľkého snehuliaka. Snehuliak sa na streche nudil a preto sa dohodol s pánom Snehovičom, že mu bude pomocou antény chytať snežný televízny kanál.

V akčnej tvorbe deti znázorňovali okamih, keď kanál vysielal snežnú olympiádu, ktorá sa konala pod kopcom Snežka. V nej snehuliaci spievali hymnu: *Nech nám snehu nikdy neubúda*. Akcie detí sú znázornené na fotografiách 7 - 11. Vpredu je konár znázorňujúci anténu, vďaka ktorej snehuliak chytal televízny kanál z olympiády. Počas tvorby, deti spolu spontánne prechádzali do hry, hádzali sa do snehu, guľovali sa, potom sa zase zamerali na tvorbu.

ZÁVER

Je dôležité, aby dieťa malo priestor na hrovú činnosť a tiež aby sa bralo do úvahy to, že každé je iné, resp. niekto sa dokáže hrať dlho so stavebnicou, niekto kresliť a pod. „*Pre dieťa tohto veku je hra analogickou k neskoršiemu učeniu, či ešte vzdialenej práci*” (Šulová, 2019, s.77).

Situačné-art-akčné modely, s ktorými sme pracovali obsahujúce prvky land-artu, ale aj akcie zanechávajúcej určitú výtvarnú stopu boli pre deti priestorom pre tvorivú výtvarnú činnosť spojenú s hrou. Námety z knihy *Snehuliacke ostrovy* od Jána Uličanskeho (1990) sa ukázali ako vhodné a podnetné pre zimné variácie projektu. Sneh, tieň, topenie sa snehu motivovali deti k činnosti a realizovaní akčných modelov, z ktorých vznikli zaujímavé výstupy v podobe fotografického materiálu.

Afilácia

Príspevok je parciálnym výstupom z projektu KEGA 002KU-4/2019 Stelesnená skúsenosť s využitím art action

BIBLIOGRAFIA

1. Biarincová, P. (2020). *Art action v tvorbe človeka počas životnej cesty*. Ružomberok: Verbum, vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku.
2. Geržová, J. & Hrubaničová, I. (1998). *Kľúčové termíny výtvarného umenia druhej polovice 20. storočia: gramatická a sémantická charakteristika*. Bratislava: Profil.
3. Chanasová, Z. (2021). Aplikácia literárnych motívov v akčnom umení dieťaťa predškolského veku. In: *Naša škola: odborný metodický časopis pre učiteľov materských škôl a 1. stupňa základných škôl*. Bratislava: Pamiko, Roč. 24, č. 7-8, s. 18-24.
4. Kaščáková, B. (2019). Variabilita action art v paralele s obdobím dospelosti. In: *MMK 2019: recenzovaný zborník príspevků mezinárodní vědecké konference : Mezinárodní Masarykova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky 2019*. Hradec Králové: Magnanimitas akademické sdružení, s. 944-950.
5. Kováčová, B. (2020). Synergia: telo - pohyb - priestor. In: *CREA-AE 2020: kreatívne reflexívne emocionálne alternatívne – umelecké vzdelávanie : zborník z elektronickej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, s. 292-300.

6. Kralovič, J. (2014). *Teritórium ulica : umenie akcie v mestskom priestore v rokoch 1965-1989 na Slovensku*. Bratislava : Slovart : Vysoká škola výtvarných umení.
7. Morganová, P. (1999). *Akční umění*. Olomouc : Votobia, nakladatelství a vydavatelství, spol. s r.o.
8. Příhoda, V. (1977). *Ontogeneze lidské psychiky I*. Praha: SPN.
9. Štofko, M. (2007). *Od abstrakcie po živé umenie. Slovník pojmov moderného a postmoderného umenia*. Bratislava: Slovart.
10. Šulová, L. (2019). *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum UK.
11. Uličiansky, J. (1990). *Snehuliacke ostrovy*. Bratislava: Mladé letá.
12. Uždil, J. (2002). *Čáry, klikyháky, paňáci a auta. Výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: Portál, spol. s r.o.
13. Valachová, D. (2010). *Výtvarná dedukácia v predprimárnom vzdelávaní a mimoškolskej činnosti*. Bratislava: Univerzita Komenského.
14. Valachová, D. (2019). Variabilita action art v paralele s obdobím adolescencie. In: *MMK 2019: recenzovaný zborník príspevků mezinárodní vědecké konference : Mezinárodní Masarykova konference pro doktorandy a mladé vědecké pracovníky 2019*. Hradec Králové : Magnanimitas akademické sdružení, s. 951-958.

Contact

Doc. PaedDr. Zuzana Chanasová, PhD.

Pedagogická fakulta, Ružomberok, Slovensko

zuzana.chanasova@ku.sk